

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG JÖVŐKÉPE A PÉNZÜGYPOLITIKA TÜKRÉBEN PROSPECTS FOR THE FUTURE OF HUNGARIAN AGRICULTURE IN LOOKING GLASS OF THE FISCAL POLICY

Lentner Csaba Dr. habil.

főiskolai tanár, intézetvezető, rektor-helyettes Wekerle Sándor Üzleti Főiskola, Budapest

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar mezőgazdaság teljesítménye az elmúlt 20 évben állandóan csökkent, jövedelmezősége romlott. Alapvető ok, hogy a mezőgazdaság piaci alapokra való átszervezése számos ellentmondással terhelt, az alaptévékenységtől a feldolgozóiparig, kereskedelemig terjedő klasszikus vertikum felbomlott. A szerző elemzi a magyar mezőgazdaság pénzügy-politikai környezetét, majd megállapítja, hogy a költségvetés pénztelensége és a helytelen pénzügypolitika rontja az ágazat esélyeit. A nyugat-európai, észak-amerikai agrármODELLEK már nem adaptálhatóak, a magyar pénzügyi és demokratikus viszonyok, és a vidéki népesség súlyos válságban vannak. A szerző ugyanakkor utal azokra a kibontakozási lehetőségekre is, amelyekkel az ágazat hatékonysága és jövedelmezősége újra fokozható lenne.

SUMMARY

The accomplishment of Hungarian agriculture has always declined, profitability has deteriorated in last twenty years. On more scores than one, e.g. reorganisation of agriculture, farmers' co-operatives to market relations has happened on a wrong way, the vertical connections to the raw material to the processing industry and the food industry have disintegrated. For the simple reason fiscal and monetary policy does not support the agriculture on a right way in Hungary. The author analyses economy fields of the sector, and he has suggested that models from Western European and North American have not been already followed by Hungarian agriculture. What's more Hungarian financial positions and democratic situation, mainly rural society have been in a deep crisis, so we have to reorganise the agriculture as soon as possible. Consequently, as far as possible, the author says to rearders about new opportunities, which are able to increase the efficiency and source of income of the sector.

AZ AGRÁRSZEKTOR NEMZETGAZDASÁGI SZEREPE

A modern business economics képviselőinek álláspontja szerint a mezőgazdaság súlya, vagyis a GDP-hez való hozzájárulása és munkaerő-lekötési szintje önmagában nem indokolná, hogy számos ágazat között külön agrár-ágazati politikáról essen szó. A normatívítási szándék ellenére a kormányok megkülönböztetett módon kezelik a mezőgazdaságot és a vidékfejlesztést. Az Európai Unió közösségi szintű költségvetésének még ma is csaknem a felét teszi ki az agrárágazat. A poszttervezetési rendszerekben pedig a radikális föld-tulajdoni- és az élelmiszervertikum szerkezetében, tulajdonosi struktúrájában végbement változások indokolják a megkülönböztetett figyelmet. A fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban a mezőgazdaság lett az a terület, ahol a piaci erők leginkább háttérbe szorultak az állami szabályozással szemben, vagyis markánsan megjelenik a termelők és a hazai piac védelme.

Az állami beavatkozás okaiként a mezőgazdasági termelés időjárástól, természettől való erős függőségét illetve a keresleti oldalon a mezőgazdasági termékek iránti ár-rugalmatlanságot, és a csekély keresleti jövedelem-rugalmasságot jelölik meg. E tényezők együttesen generálják az agrár-fundamentalizmus agrárpolitikában történő markáns jelenlétét, vagyis a mezőgazdaság protekcionista kezelésének igényét. Az állami gazdaságpolitika generálisan a hatékonyság növelésére törekszik, ám a mezőgazdasági politika keretében akceptálni szükséges a kisebb hatékonysággal termelők jövedelem igényét is, illetve a fogyasztók számára fontos termékek árának stabilitását. Azon országok, amelyek stabil állami pénzügyekkel, jelentős és fejlett gazdasági-műszaki bázissal rendelkeznek, képesek arra, hogy szubvenciók révén nyújtsanak támogatást az agráriumnak.

Magyarországon a termőföld magántulajdonának helyreállítása számos ellentmondással terhelt. A magánkézbe juttatás jogilag bár végrehajtásra került, ám a kialakult földtulajdonosi státuszok erkölcsileg és

közgazdaságilag alkalmatlanok arra, hogy az ágazat szerves fejlődésének esélyét megteremtsek. További probléma, hogy az alapanyag termelő ágazatok kibocsátását feldolgozó élelmiszeripar részben a kelet-európai piacvesztés, részben a belföldi piacot érintő importliberalizáció következtében meggyengült. A feldolgozó vertikum privatizációja révén pedig a külföldi – piaci rivális, versenytárs – élelmiszerüzemek a hazai ágazat felvásárlásával, majd tevékenységének szűkített újratemelési folyamatokra állításán keresztül lényegében ellátási körökbe vonták a belföldi fogyasztói piacot, sőt, a magyar feldolgozók által évtizedeken át lefedett kelet-európai térséget is. Az élelmiszer kereskedelem is átalakult, megjelentek a külföldi élelmiszer-bolthálózatok, amelyek részben a folyamatosan csökkenő hazai alapanyag termelést és feldolgozást kompenzálták, részben pedig a kiszámítható piac-feltöltésükkel jelentősen kiszorították, feleslegessé tették a magyar mezőgazdaság termékeit. Az élelmiszervertikum klasszikus sajátossága lenne, a föld, mint természeti erőforrás korlátozottsága okán, hogy az alapanyag termelés primátusa érvényesüljön a vertikumban, így az ágazat egészében elérhető nyereség is a termelőknél illetve azok érdekkörébe maradjon, vagyis a klasszikus illetve a nyugat-európai, észak-amerikai regnáló példák nyomán, az alapanyag termelők tulajdonában álló és általuk birtokolt feldolgozó és az élelmiszerkereskedelem realizálódjon. A tevékenységben jelentkező haszon így végeredményben a termelőknél, a termelő érdekkörében marad. Az alapanyag előállító ágazatra épülő vertikum azonban a rendszerváltás utáni Magyarországon áttételesen kikerült a termelők hatóköréből. Pontosabban a termelők érdekeit ha áttételesen is, néha gyenge hatékonysággal, de képviselő állami gazdaságpolitika hatóköréből, hiszen az állami pénzügyek instabilitása, és a magyar poszttervezettség rendszer számos belső ellentmondása, válsága következtében a magyar kormányknak nincs elégséges költségvetési mozgásteret és ereje a nemzetközi élelmiszer-feldolgozó és kereskedelmi hálózatok üzletpolitikájának befolyásolásához, vagyis a hazai termelők érdekeinek jobban megfelelő felvásárlási-kereskedelmi üzletpolitika előmozdításához. Az ágazati vertikum profit-eloszlása így felborult, a haszon nem a termelőknél, hanem jobbára a nemzetközi háttérű feldolgozóknál és a kereskedelemben csapódik le (1/a, 1/b ábrák összevetése). A kedvezőtlen magyar mezőgazdasági pozíciók konzerválódását adhatja az alapanyag termelésnek hitelt folyósító kereskedelmi bankoknál megjelenő hitelmonopólium alapanyag-termelést sok esetben kikerülő, sok esetben szelektáló hitelezési gyakorlata, de főleg a kisebb üzemmérettel rendelkező termelők hiteltöke igényének diszkvalifikálása. (Lentner, 2004). Mindezek tükrében a magyar élelmiszervertikum objektív elemzése és a lehetőségek tárházának számbavétele csak a gyakorlatához közelebb álló verbális modellek segítségével lehetséges, hiszen a magyar agrárium valósága komplexebb annál, semmit néhány változóra épített modellel leírhatnánk. Az agráriumban zajló folyamatok megértéséhez elengedhetetlen annak az állami fiskális és monetáris politikai közegnek az ismerete is, amely az agráriumban az elmúlt 20 évben romló jövedelmezőségűvé tette.

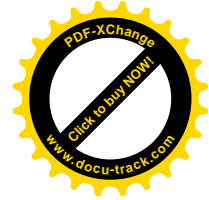
A MAGYAR VÁLSÁG OKAI: A PIACGAZDASÁGI RENDSZER ELLENTMONDÁSAI

A magyar gazdaságot az angolszász másodlagos jelzálogpiacokról begyűrűző válság már legyengült állapotban és hatékony védekezési eszközök nélkül találta. A kedvezőtlen státusz alapvető oka, hogy a jelentős külföldi tőkebeáramlás ellenére elégséges belső tőkeakkumuláció és pénzügyi stabilitás nem alakult ki. Az alternatív gazdaságpolitika esélyét kínáló kis- és középvállalkozói szektor pedig az elmúlt két évtized kedvezőtlen fiskális és monetáris politikája következtében az „helyettesítő gazdaságpolitika” lehetőségét nem tudja biztosítani. Válság idején, a nemzetközi nagyvállalatoknál szűkített újratemelési volumen- és munkaerőelbocsátás kompenzálására, újrafoglalkoztatására így nem képes.

A magyar gazdaságpolitika jelenlegi ellentmondásos helyzetét ismerve fontos annak a sajátos integrációs kapcsolatnak a definiálása, modellezése, amely az elmúlt 20 évben hazánk és a fejlett piacgazdaságok között alakult ki. Az 1980-as évek végén, a szocialista társadalmi- és gazdasági rendszer kimerültsége, majd bukása időszakában – a teljes gazdasági és társadalmi eszkalációt elkerülő – egy a fejlett piacgazdaságokból érkező, jó befektetési lehetőségeket kereső, és a magyar gazdasági viszonyok dinamizálásához megfelelő mértékű tőketömeg investálásával látványos, gyors eredmények voltak elérhetők. Ennek társadalmi és gazdasági vetülete – különösen a munkahelyteremtés, és a fejlettebb ipari kultúra megvalósításának esélye – is egyaránt látványosnak ígérkezett. Kedvezett a magyar gazdaság 1980-as évek végén jelentkező gyors dinamizálási igényének a világgazdaság egészében érvényesülő, a tőkebefektetések liberalizálását, könnyítését lehetővé tevő gazdaságpolitikai környezet érvényre juttatása,

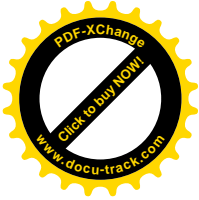
amely a Washingtoni Konszenzus néven vált ismertté. Egy sajátos kapcsolatrendszer alakult ki a tőkeszegény, de dinamikus fejlődést ígérő magyar gazdaságpolitika, a nyugati fogyasztási szintet preferáló, fogyasztói paradicsom-váró hazai lakosság és a – magyar nagyságrendekhez mérten – korlátlan tőkebefektetésre képes fejlett piacgazdaságok illetve nemzetközi nagyvállalatok között. Egyrésztől a fejlett piacgazdaságokhoz felzárkózni kívánó kelet-közép európai poszt tervgazdasági rendszer és a nyugat-európai, észak-amerikai befektetők kétoldalú kapcsolatában fogadói oldalon állandósult egy folyamatosan növekvő igény szint, elvárás tömeg, míg a fejlett gazdasággal rendelkezők oldaláról adottak voltak azok a konstans képességek, amelyek a korlátlan tőkemenynységet, és fejlett technológiát képesek eljuttatni Magyarországra. Ez a tőke, technológia, fogyasztási kultúra transzfer-áram 20 évvel ezelőtt alakult ki. A magyar gazdaságot egy bizonyos ideig, és bizonyos mértékig dinamizálta, a társadalmi jólétet növelte. Probléma azonban 20 év elteltével, hogy a magyar gazdaság részéről ugyanaz a szerkezetű igény skála, ugyanazok a jellegű elvárások fogalmazódnak meg, vagyis a magyar gazdaság sikere továbbra is a külföldi tőkebefektetések fenntartásától függ. A működési problémák nélküli fejlődés addig tart, ameddig a tőkebefektetések szintje számottevően nem csökken. Egy gazdasági- és politikai berendezkedési formát váltó, új fejlődési alternatívát kereső ország életében a kiválasztott, majd integrált modell kell, hogy igazodjon az ország gazdasági-történelmi múltjához, a meglévő gazdasági-és társadalmi erőforrások fejlettségi szintjéhez, a társadalom igény szintjéhez és a gazdasági erőforrások potenciális teljesítőképességéhez. Magyarországon a szocialista nagyipar és a nagyüzemi mezőgazdaság felszámolása az 1990-es évek közepére gyakorlatilag megtörtént. Az elavult, felszámolt termelési kapacitások helyére friss, hatékony külföldi tőke áramlott be. Az alapanyag-termelő mezőgazdasági vertikum rész a közgazdasági feltétel rendszer fogyatékosságai miatt, másrészt a feldolgozóiparba és kereskedelembé beáramló külföldi vállalatok magyarországi alapanyag termelést kevésbé preferáló magatartása miatt tartós válságba került. Az alsó fogyasztói piac élelmiszerellátása külföldi bázisról történik egyre nagyobb mértékben. A hazai stratégia ágazatok, termelési vertikumok, új technológia iparágak és a szolgáltató ágazatok zöme egy fejlettebb technológiát, biztonságosabb kibocsátást megvalósítani képes nemzetközi nagyvállalati körhöz került, illetve általa került kiépítésre, részben a privatizáció, részben a zöldmezős beruházók révén. A hazai tulajdonosi háttérű kis- és középvállalatok nemzetgazdasági szerepének növelésére hivatott kormányzati fiskális és az 1990-es évek közepéig közvetlen monetáris politikai eszközök a pénzügyi politika eszköztárában megtalálhatóak voltak, ám az egyes kormányzati ciklusok, sőt néha cikluson belüli intézkedések is, a kisvállalkozói szektor támogatását egyenletlenné, működését gyenge hatékonyságúvá tették. Egy fajta „cikl-caklosság” (Lentner, 2005) átgondolatlanság érvényesült a hazai vállalkozások támogatásában, amely akadályozta a belső tulajdonosi kör megerősödését, és ebből következően a hazai tulajdonosi-vállalkozói réteg kialakulásán keresztül egy társadalmi léptékű polgári réteg („polgárosodás”) létrejöttét. 20 év elteltével, az eredmények láttán elmondható, hogy a rendszerváltás korai gazdasági sikerei, és társadalmi jólét irányába tett intézkedései a lassan mögöttünk lévő évtizedben feloldódnak. A hazai tulajdonosi háttérű kis- és középvállalkozások nemzetközi nagyvállalatokénál gyengébb piaci-, jövedelmezőségi pozíciói, támogatási esélyei, továbbá a magyar gazdasági kibocsátás zömét adó nemzetközi nagyvállalati kör válság idején szűkített újratermelést preferáló döntései együttesen leredukálják a nemzetgazdaság összkibocsátását, és ennek következtében a lakosság munkajövedelemből származó fizetőképes keresletét. A magyar piacgazdasági átmenetben kialakult túlzott, egyoldalú külföldi működőtőke függőség, illetve a dinamikus tőkebeáramlás időszakában már kialakult instabil államháztartási pénzügyek egy idő után együttesen eredményezik a tőkevonzó képesség csökkenését, végső soron a magyar gazdaságot kizárólagosan dinamizáló források befektetési hajlandóságának mérséklődését. A gazdasági teljesítmény és munkajövedelem dinamizmushoz szocializálódott magyar társadalom, ugyanúgy, mint a tervgazdasági rendszer évtizedeiben, már a növekedés mérséklődését is konfliktus helyzetként éli meg. A folyamat, illetve annak végeredménye – láncreakciószerű hatásként – elvezethet a demokratikus társadalmi berendezkedés elhúzódó válságához, illetve a piacgazdasági átmenet, és az eddigi demokratizálódási folyamatok alkonyához. Magyarország rendszerváltás kezdetén alkalmazott gazdaságpolitikája a tervgazdasági rendszerből piacgazdaság irányába menetelő országok körében, de világgazdasági léptékben is modellértékűnek számított (bővebben: Matolcsy, 2008). Utólag igazolható, hogy a nem minden részletre kiterjedő, körültekintés nélkül átvett gazdasági és társadalmi modell következményei láncreakciószerűen, egy idő után felgyorsulva képesek arra, hogy az egyébként gyors, de

nem minden elemében szerves fejlődési pályát felmutató közép-európai ország eddigi eredményeit megingassák. A helytelen piacgazdasági modell átvétele, alkalmazása tartósan kaotikus állapotokat szülhet, mind a gazdasági erőforrások működése, mind a társadalmi tényező oldalán. A vázolt területek exponálásához, más ágazati gazdaságpolitikákra gyakorolt meghatározó befolyásának megértéséhez lényeges definiálni, hogy a magyar gazdaságpolitika alapvetően a külső erőforrásokra, azaz a külső működő tőke vonzására, az államháztartást finanszírozó portfólió tőkebefektetések növekvő igényének lefedésére, a lakosság nyugati mintákat preferáló fogyasztási hajlandóságának kielégítésére, illetve mindezek megvalósulását segítő, ugyancsak „importált” szabályozó rendszer bevezetésére összpontosít. Balszerencsénkre, 2007-től a külső fundamentum vezérelt, működőtőke import- és túlzott termékexport függő nemzetgazdaságok fejlődése világszerte megtorpant.

1.1. A nemzetközi nagyvállalatok szerepe a magyar gazdaság fejlődésében: nyugatról importált termelési kapacitások és fogyasztási kultúra

A nemzetközi nagyvállalatok kiválthatják a fogadó ország gazdasági életének és társadalmi viszonyainak dinamizálását, de képesek hanyatlást is előidézni. Szerepük a magyar gazdasági felzárkózás időszakában eddig pozitív egyenlő, ám nem vagyunk felkészülve egy transznacionális vállalatok nélküli világra. Kétségtelen, hogy egy magasabb műszaki színvonalú termelési kultúrát honosítottak meg, több százezer munkahelyet létesítettek, bizonyos mértékig felfuttatták a nemzetgazdaságot, de gazdasági aktivitásuk tartós csökkenése esetén a gazdasági kibocsátás zuhanására, társadalmi konfliktusokra, a piacgazdasági átmenet és a demokratizálódás eddigi vívmányainak megingására lehet számítani. A magyar kormányok nem voltak elég körültekintőek, amikor jobbra csak a nemzetközi nagyvállalatokra fókuszáltak fejlesztési és fiskális politikájukat. Szlovénia, Szlovákia, Csehország és számos környező ország gazdasági életében korántsem játszanak akkora szerepet a nemzetközi nagyvállalatok, mint Magyarország esetében. A hazai vállalkozási szektor, sőt a jól menedzselte állami vállalatok máig is meghatározó gazdasági szerepben vannak a Magyarországon kívüli kelet- közép európai, sőt egyes nyugat-európai országokban. A hazánkban működő nemzetközi nagyvállalatok származási országaiban lévő gazdasági helyzet így tulajdonképpen egy az egyben leképeződik, sőt kizárólagos hatást fejt ki a hazai gazdasági és társadalmi viszonyokra. Lényeges azonban, hogy a nemzetközi nagyvállalatok termelés korlátozásának következménye az erős külső fundamentum vezérelt (értsd magas külföldi tőkefüggőségben) és egyébként gyenge költségvetési pozíciókban lévő Magyarországon súlyosabb, mint a nyugat-európai, vagy a magyarnál rendezettebb fiskális pozíciókkal rendelkező szomszédos országokban. A nemzetközi nagyvállalatok termelésfenntartásának támogatására ugyanis a magyarországinál kedvezőbb helyzetben lévő kormányok több forrást tudnak biztosítani, így a gazdasági és társadalmi megrázkódtatások is kisebbek. A nemzetközi nagyvállalatokra építő magyar gazdaságpolitikai filozófia a növekvő termelés, majd termékkínálat és szolgáltatás bővülés eredményeképpen végső soron egy magas fogyasztási hajlandóságú belső piacot generált. A Magyarországon termelő nagyvállalatok kibocsátása és a növekvő termékbehozatal lényegében ugyanazt a termék- és szolgáltatás kínálatot biztosítja, mint a fejlett piacgazdaságokban. Mindezek további folytatása azonban kétséges, sőt, hitelválság idején a fogyasztás banki finanszírozása is egyre nagyobb problémákba ütközik. A tervgazdasági rendszer romjaiból alig 10 év alatt kialakított magyar fogyasztói paradicsom újabb 10 év elteltével már a romjaiban hever. A lakosság jövedelemgyarapodása a válság következtében mérséklődött, az állami szociális transferek folyamatosan apadnak, a dinamikus növekvő fogyasztást pótlólagosan meghitelező, évi 20 százalékos hitelkihelyezés növekedést elérő kereskedelmi bankok, pedig likviditási válságba kerültek 2008 őszétől. A nemzetközi nagyvállalatok által felfuttatott termelés-kibocsátás és a magyar fogyasztói paradicsom egyaránt válságba került, a külső erőforrásokra építő magyar gazdaságpolitika eddigi fejlődése, lendülete megtört. Működő- és portfólió befektetőink befektetési hajlandósága a gazdasági válság következtében, a piaci kockázatok emelkedése miatt megnehezült, amely a válságot tovább gerjeszti. A mezőgazdaságot övező gazdaságpolitika további jellemzője, hogy a termelő tőke importálásán túl „behozta” a nyugati fogyasztói társadalom szokásait, a termelő tőke betelepülés és a korlátlan fogyasztás közgazdasági feltételrendszerét biztosító számviteli és hitelintézeti szabályozást is. A növekvő mértékű állami túlköltésre és lakossági

transzferek mérséklésére számos restriktív program született az elmúlt 20 évben. A 2006 szeptemberétől 2010-ig meghirdetett konvergencia pálya kigazítási időszakra a jövedelemtulajdonosoktól való forráselvonások illetve adóemelések együttes hatására mintegy 2500 milliárd forint (saját számítások: Lentner, 2007) állami transzfer visszatartás illetve többlet adóbevétel allokálás történt volna a költségvetés pozícióját javítandó. A magyar háztartások banki hitelállománya a PSZÁF auditált adatai alapján (PSZÁF, 2009) a költségvetési hiány lefaragásának eddigi időszakában (2006-2008) viszont 5713 milliárd forintról 9144 milliárd forintra emelkedett, amely a magyar lakosság nyugatról importált, napjainkra már „meghonosodott” erős fogyasztói aktivitását igazolja. Ebben a hitel-expanzív időszakban a magyar jegybank elveszítette a monetáris bázis alakulása feletti befolyását. (A monetáris bázis kelet-európai kiszélesedéséről bővebben: Csaba, 2009.)

2. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉNEK NÉHÁNY STRATÉGIAI TERÜLETE

A magyar mezőgazdaság jelenlegi helyzete és jövője nem választható el az ország makrogazdasági politikájától és a költségvetési pozícióktól. Az ágazat kiváló termőhelyi adottságai alapján illetve a külföldi tőkebefektetésekre épülő gazdasági szerkezet megropppanása és várható korrekciója miatt a business management elveivel szemben állami és európai uniós forrásokból fejlesztendő ágazat, noha a GDP előállításban betöltött részaránya várhatóan továbbra is mérsékelt marad. Lényeges, hogy az ágazat fejlődési pályáját igen nagymértékben behatárolja a fiskális politika korlátozott tőkeereje, így érdemi elmozdulás kormányzati oldalról az ágazat fellendítésében csak a költségvetés stabilizálását követően lehetséges. Az ágazat középtávú (3-5 év) fejlesztési pályáján indokolt a kialakult kedvezőtlen vertikum korrekciójára törekedni, az alapanyag termelői bázis pozíciójának megerősítésén keresztül. Célszerűnek látszik a külföldi befektetők által megvásárolt, majd leállított feldolgozók állami segítséggel történő újraindítása, tulajdonosi struktúráikban a termelői oldal szerepének növelése. A magyar agrárium fejlesztése során az ágazat munkaerő lekötő szerepe is előtérbe kerül, hiszen a költségvetési transzferek bekorlátozott jellege miatt a vidéki, hátrányos helyzetű lakosság lakóhelyén való megtartása, elégséges jövedelemmel való ellátása nagy valószínűséggel csak a szociális földosztás és egy államilag támogatott termelési-belső ellátási konstrukción keresztül lesz garantálható. A szociális földeken folytatott termelés elégséges lehet a hátrányos helyzetű családok élelmiszerszükségletének előállításához, a reálértékben egyre kevesebbe értő szociális juttatás kompenzálásához. Az agrárágazat össz-kibocsátásának növelése révén mérséklődhet az élelmiszer-behozatal, javulhat a külkereskedelmi- és fizetési mérlegek egyenlege, így a belső erőforrásokra koncentráló agrárium a fiskális pozíciók konszolidálásához is hozzájárulhat.

SZAKIRODALOM

1. A felügyelt szektorok működése és kockázatai, PSZÁF, 2009.
2. Csaba, L. (2009): A növekedés, az euró és az euróhiány In. A jelen a jövő múltja. Akadémiai Kiadó, Szerkesztette: Muraközy L. pp. 333-359
3. Lentner, Cs. (2004): A magyar agrárfinanszírozás jellemzői az EU csatlakozás küszöbén In. Gazdálkodás, Agrár-közgazdasági, vállalkozási és üzemgazdasági tudományos folyóirat, (XLVIII. évfolyam) pp. 69-78
4. Lentner, Cs. (2005,2006): Rendszerváltás és Pénzügypolitika, Akadémiai Kiadó
5. Lentner, Cs. (2007): A demokrácia pénzügyi csapdája In. Polgári Szemle, pp. 30-45
6. Matolcsy, Gy. (2008): Élvosból sereghajtó. Elveszett évek krónikája Éghajlat Kiadó